

JAROSŁAW GARA

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej

Warszawa

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6251-5972>

Forum Pedagogiczne
9 (2019) 2, cz. 1

Biograficzne trajektorie sylwetek uczonych jako perspektywa ujmowania ludzkich uwarunkowań tego, co specyficznie ludzkie

[*Uczeni z odległej i nieodległej przeszłości. Rekonstrukcje. Interpretacje. Refleksje.* (2019). Żywczok A., Kitlińska-Król M. (red.). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 199 s.].

Książka jest pracą wieloautorską o mocno zaznaczonej merytorycznej tożsamości przedmiotowego pola zainteresowania. Biorąc pod uwagę przyjęte kryteria, zgromadzony materiał jest treściowo monotematyczny oraz powiązany wspólnymi ramami założeń epistemologicznych i metodologicznych. Treści pracy są starannie zredagowane w warstwie narracji językowej, dobrze ustrukturyzowane oraz metodycznie znormalizowane. Książka jest wyrazem wartościowego interdyscyplinarnego przedsięwzięcia studialnego o walorach naukowych i historiograficznych.

Autorom poszczególnych rozdziałów towarzyszy metodyczna świadomość, wyrażająca się w sygnalizowaniu, uwyrażnianiu lub eksponowaniu trzech **zasadniczych aspektów poznawczych** w konstrukcji opracowanych przez siebie wypowiedzi, które można określić mianem: 1) ujmowania wydarzeń i faktów biograficznych ludzi nauki jako przesłanki w odczytywaniu i naświetlaniu ich aktywności i osiągnięć naukowych; 2) ujmowania aktywności i działalności naukowej jako przesłanki w odczytywaniu preferowanych przekonań, ujęć i modeli nauki jako wyodrębnionego obszaru działalności ludzkiej; 3) ujmowania formułowanych bezpośrednio lub pośrednio modeli uprawiania nauki oraz indywidualnego etosu pracy naukowej jako przesłanki w odczytywaniu i nadawaniu społeczno-kulturowych znaczeń aktywności i działalności przywoływanych naukowców.

Tak uwyrażniana intencja badawcza, ujmująca intelektualne osiągnięcia w kontekście biograficznych trajektorii losu historycznych podmiotów (myślicieli, filozofów, twórców, naukowców), ma różne swoje reprezentacje w literaturze przedmiotu. Do dziś jednym z przykładów realizacji tak ujmowanej intencji badawczej jest dzieło o wyjątkowej wartości historycznej – zapis życia i dzieła starożytnych filozofów greckich – życia, które wyraża filozoficzne dzieło i dzieła, które jest samoobiektywizacją filozoficznego życia (Diogenes Laertios 1988, s. 6). Tak artykułowana intencja

badawcza pozwala również ujmować *sensu stricto* humanistyczne zainteresowania przez pryzmat tego, co stanowi sedno humanistyki, a zatem samego problemu człowieka, jego kulturotwórczego potencjału i sprawczości – „sylwetki naukowej” i „osobowości intelektualnej”, wyrażających swoisty egzystencjalny modus i sposób bycia (Wojnar 2000, s. 241). „Drogi myślowego dążenia” człowieka zawsze bowiem w pełni ukazują się na biograficznej „linii życia”, pośród specyficznego „układu życiowych możliwości” i „wichru dziejowego”. To na tak ujmowanej „linii życia”, znaczonej zawilościami „długodystansowej podróży” oraz „śladów” chronicznego wysiłku, możliwe jest ujęcie ludzkich warunków tego, co specyficznie ludzkie (Kotarbiński 1986, s. 317).

Praca *Uczeni z odległej i nieodległej przeszłości. Rekonstrukcje. Interpretacje. Refleksje* składa się z wstępu, dziesięci autorskich rozdziałów, zakończenia oraz streszczenia w języku angielskim. Wstęp stanowi rzeczowe wprowadzenie do celów, założeń i treści książki. Zakończenie zawiera zaś podsumowanie zasadniczych intencji redaktorów książki, którzy jednocześnie umieścili profil prezentowanych studiów w kontekście szerszych tendencji współczesnych nauk humanistycznych i społecznych oraz zjawisk współczesnego świata. Rozdział pierwszy ukazuje zarówno sylwetki uczonych z starożytnej Italii, jak i specyficzne uwarunkowania tego świata w działalności wspomnianych osób. Z kolei rozdział drugi przenosi nas w świat średniowiecznej Europy, dla której klasztory były centrami gromadzącymi zasoby wiedzy naukowej oraz kształcącymi elity społeczne, czyli osoby pochodzące z wyższych sfer. Rozdziały od trzeciego do dziewiątego, w kolejności poświęcone są natomiast takim sylwetkom ludzi nauki, jak: Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, František Drtina, Tadeusz Zieliński, Kurt Alder, Jean Piaget, Tadeusz Kotarbiński, Otton Lipkowski. Opracowania te w różnym stopniu koncentrują się wokół wskazanych w niniejszej recenzji **zasadniczych aspektów poznawczych** oraz zagadnień składających się na kwestie, które w dalszej części recenzji określam poprzez odwołanie się do formuły **zasadniczych warstw przekroju analitycznego**. W końcu, rozdział dziesiąty poświęcony jest sylwetkom zapomnianych nauczycieli – intelektualistów i społeczników, związanych z Górnym Śląskiem po zakończeniu II wojny światowej, tj.: Waleriana Bętkowskiego, Michała Jaworskiego, Leopolda Kobierskiego, Stefanii Mazurek, Jana Smolenia, Urszuli Szumskije, Władysława Ślęzak, Czesława Thullie, Antoniego Witkowskiego. Postaci te ukazane są w kontekście trudnych powojennych czasów, skutkujących specyficznymi uwarunkowaniami oraz ograniczeniami ich działalności i twórczości naukowej.

Ujmując rzecz ogólnie i całościowo, w sposób umowny można wskazać na **zasadnicze warstwy przekroju analitycznego**, w obrębie których rozstrzygają się wartości dodane niniejszej książki. Składają się one na przedmiotowo wyrazistą, tworzącą specyficzny obszar poznawczego zainteresowania narrację treści książki, z której wyłaniają się trzy specyficzne i komplementarne względem siebie obrazy/reprezentacje poznawczej eksploracji, w większości wprost uwidocznione w każdym z rozdziałów składających się na treść książki:

1. Warstwa eksploracji indywidualnych uwarunkowań biograficznych – **obrazy/reprezentacje poznawczej eksploracji sylwetek naukowców**. W ramach tej warstwy narracyjnej treści książki mamy do czynienia z prezentacją sylwetek wybitnych uczonych – znanych, choć może przede wszystkim – zapomnianych lub nieznanymi. Owe obrazy ukazane są przez pryzmat zarówno szerokich pól działalności twórczej, społecznej i kulturowej, jak i w wielu przypadkach znamienitych i na skalę światową rozpoznawalnych osiągnięć w poszczególnych wyspecjalizowanych obszarach nauki. Mówimy tu zatem o warstwie rekonstrukcji i prezentacji wydarzeń biograficznych, które składają się na sylwetkę/obraz danego naukowca. W ten sposób tworzona jest swoista mapa indywidualnych cech i predyspozycji, deklarowanych lub preferowanych wartości, nastawień i odniesień względem otaczającego świata, systemu motywacji i stylu pracy oraz ideałów i celów, rozpatrywanych zarówno w kategoriach zawodowych (pracy naukowej), jak i życiowych (ogólnoludzkich, egzystencjalnych). Bez wątpienia tak sprofilowana biograficzna wiedza pozwala uwidaczniać różne indywidualne uwarunkowania, fakty i wydarzenia, które przygotowywały grunt pod przyszłą działalność i osiągnięcia naukowe przywoływanych ludzi nauki, jak również składały się na tę działalność i osiągnięcia lub też przesądzały o kolejach/losach środowiskowej, społecznej czy pokoleniowej recepcji ich działalności i twórczości.

W ten sposób spotykamy się z sylwetkami uczonych, którzy na trajektorii swego biograficznego losu doświadczają uznania, docenienia i afirmacji (np. poprzez nominację do nagrody Nobla lub jej uzyskanie) lub też odrzucenia, zapomnienia i marginalizacji (np. poprzez doświadczanie ostracyzmu i różnych form nieprzychylności). Ludzkie życie to biografia. Koleje życia człowieka jako jednostki określają zaś możliwości i niemożliwości jego sposobów bycia w świecie, działalności i twórczości. Bieg życia ludzi nauki uwidacznia zaś ten szczególny wymiar obecności celów, zadań, działań i wysiłków skoncentrowanych na aktywnościach, poprzez które nauka jest reprezentowana. W tym znaczeniu biograficzne koleje życia ludzi nauki nabierają szczególnego znaczenia jako istotny obszar zachodzenia określonych, jednostkowo reprezentowanych prawidłowości, mechanizmów i procesów. Ich znajomość może stanowić cenne źródło wiedzy i naukowej eksploracji podczas próby ustalania pośrednich lub bezpośrednich prawidłowości, mechanizmów i procesów, decydujących o kolejach samej nauki, jej sukcesach i klęskach, utrwalanym lub podupadającym etosie pracy naukowej, perspektywach rozwoju na przyszłość lub też braku takich perspektyw.

2. Warstwa eksploracji uwarunkowań historyczno-społecznych jako kontekstów życia i twórczości ludzi nauki – **obrazy/reprezentacje poznawczej eksploracji świata życia codziennego naukowców**. W tym przypadku uwidaczniane są (rekonstruowane, przybliżane, uwyraźniane) konteksty egzystencjalne (historyczne, kulturowe, społeczne, pokoleniowe, sytuacyjne) jako istotne przesłanki w ukazaniu determinant, złożoności i trudności, a czasami wręcz tragizmu trajektorii losów sylwetek uczonych i ich osiągnięć jako synów własnych czasów oraz specyficznego

środowiska życia. Historia rozwoju nauki w jej różnych aspektach (eksploracyjnych lub aplikacyjnych) jako zobiektywizowanego wytworu społeczno-kulturowego ukazana zostaje więc jako historia konkretnych ludzi w specyficznych kontekstach życia, towarzyszących mu uwarunkowań oraz wynikających z nich twórczych możliwości lub blokujących limitów. W tej warstwie można dostrzec moc życiowych okoliczności, które tworzą dogodne warunki do rozwoju danej działalności i twórczości lub też działalność i twórczość tę utrudniają, redukują lub w ogóle uniemożliwiają. W ten sposób trajektoria losów poszczególnych ludzi może być wykuwana przez moc odmiennych warunków życia społeczno-kulturowego oraz towarzyszących im determinant. Synowie tych samych czasów, noszący w sobie tej samej miary potencjał i w podobny sposób przygotowani do pracy naukowej, podążają innymi drogami. Odnajdujemy ich w zupełnie różnych miejscach kariery naukowej, ponieważ ich własny specyficzny świat – życia codziennego, ustrukturyzowanych warunków społecznych, milczących lub wypowiedzianych wprost kodów i rytuałów kulturowych – ustanawia istotną egzystencjalnie różnicę warunków życia. Może ona stać u podstaw różnic w wykorzystaniu przez nich owego potencjału, przebiegu kariery naukowej czy możliwościach ich rozwoju.

Poznanie oraz opis działalności i twórczości ludzi nauki, wraz z uwzględnieniem specyficznych realiów historyczno-kulturowo-społeczno-środowiskowo-pokoleniowych, pozwala więc zrozumieć określone wybory, strategie lub zasadność doboru środków, przy pomocy których realizowane były dane przedsięwzięcia naukowe. Znajomość realiów i uwarunkowań, w ramach których rozgrywała się określona działalność i twórczość ludzi nauki, pozwala też odkryć i nadać biegowi ludzkiego życia oraz ludzkim czynom znaczenia i rangi. Gdyby to wszystko pominąć osiągnięcia ludzkie mogłyby stać się niewidoczne lub nieczytelne. W taki właśnie sposób inne znaczenie i ranga towarzyszyć będzie np. konspiracyjnej działalności naukowca, który w czasach okupacji nauczał na tajnych kompletach, kształćąc studentów, a inna ranga i inne znaczenie będzie miała analogiczna działalność dydaktyczna, realizowana w czasach pokoju i w ramach instytucjonalnego stosunku pracy, zabezpieczanego pakietem praw obywatelskich i pracowniczych.

3. Warstwa eksploracji sposobów rozumienia nauki jako specyficznej aktywności i działalności ludzkiej, jej funkcji, zadań, celów oraz samej misji/powołania uczonych – **obrazy/reprezentacje poznawczej eksploracji nauki i uczonych w całości kształcie symbolicznych i materialnych form życia społeczno-kulturowego**. W ramach tej warstwy narracyjnej treści książki uwidocznione zostają różne modele myślenia o tym, czym jest, czym może być lub czym powinna być nauka oraz same przeświadczenia/przekonania o tym, kim są, kim mogą być lub kim powinni być uczeni, biorąc pod uwagę ich specyficzne miejsce (funkcje, zadania, odpowiedzialność, misje/powołanie), uwyrażniane lub definiowane historycznie i pokoleniowo w obrębie określonych form organizacji życia społecznego i kulturowego. W sposób szczególnie uwidaczniają się tu różne dylematy, problemy, konieczności, kontrowersje lub zagrożenia, z którymi nauka i uczeni wciąż na nowo

i na miarę własnego czasu i miejsca są konfrontowani, w różnych specyficznych historyczno-kulturowo-społeczno-środowiskowych odsłonach, poprzez różne konieczności i wyzwania. Analiza tych zagadnień, wyartykułowana w mniejszym lub większym stopniu w poszczególnych rozdziałach, ukazuje, że uczeni, nauka, strategie oświatowe i „polityka oświatowa” mają swoje permanentnie powracające, choć w zupełnie nowych odsłonach historycznych, społecznych czy kulturowych, problematy. W każdym pokoleniu, i ze względu na zmienną strukturę uwarunkowań i wyzwań życiowych, uczeni postawieni są przed koniecznością ponownego przemyślenia, reorganizacji, rewizji lub dostosowania określonych obszarów społeczno-kulturowej *praxis*. Jest to sytuacja, w której poszczególni naukowcy odgrywają rolę przewodników i kreatorów kierunków określonych zmian i dostosowań lub też rolę petentów i adresatów, których te zmiany i dostosowania dotyczą, wpływając na stabilizację ich własnej pracy naukowej lub ich własne perspektywy zawodowe, związane z możliwością prowadzenia działalności naukowej.

Z tego względu ta warstwa treściowa książki, ujmowana w przekroju analitycznym, może stanowić przyczynek do namysłu i dyskusji nad aktualnymi bolączkami i kontrowersjami, z którymi zmaga się polski system szkolnictwa wyższego oraz w ogóle polska nauka. W różnych dylematach i postulowanych rozwiązaniach, z którymi stykamy się przy okazji prezentacji poszczególnych sylwetek ludzi nauki, ich działalności i twórczości, można bowiem dostrzec analogię do dylematów, problemów i kontrowersji, z którymi mają do czynienia naukowcy doby obecnej. W tym względzie historyczne doświadczenia ludzi nauki, których sylwetki przywoływane są na stronach książki, stanowią nie tylko źródło wiedzy o faktach i wydarzeniach minionych, związanych z życiem naukowców, lecz także mogą stać się inspiracją i podpowiedzią do rozwiązania problemów naszych własnych czasów, poczynienia prób sformułowania i dookreślenia pryncypiów i priorytetów świata nauki. Wiedza ta może stanowić również źródło wskazówek dla decydentów i liderów, biorących aktywny udział w aktualnych zmianach i reformach podejmowanych w obrębie szkolnictwa wyższego, choć w tym względzie płonny optymizm zawsze rzucony jest na szalę przeciw nagiemu realizmowi. Rozum władzy rzadko kiedy bowiem podąża tą samą drogą, ma tę samą rangę, racje i uzasadnienia co władza rozumu, choć język komunikacji i dyskursu wydawać się może do złudzenia jednobrzmiący.

Konkludując, można stwierdzić, że praca stanowi interesującą propozycję wieloautorского opracowania, które wpisuje się we współczesne tendencje, zgodnie z którymi w badaniach naukoznawczych i historiograficznych dowartościowana zostaje perspektywa uwarunkowań i struktury świata składającego się na codzienne życie, wraz z jej egzystencjalnym (jednostkowym, subiektywnym, biograficznym) aspektem doświadczenia, jako przesłanki wyjaśniania i rozumienia zobiektywizowanych zjawisk, procesów i wytworów. To one bowiem w ostatecznym rozrachunku konstytuują historyczno-kulturowo-społeczno-pokoleniowe obrazy/reprezentacje

określonego, ujmowanego całościowo lub parcjalnie, uniwersum symbolicznego, jego determinant, struktury, organizacji i etosu.

Zgromadzony materiał jest wartościowym źródłem wiedzy. Zawiera i uwyrażnia też różne asumpy poznawcze, które mogą stać u podstaw dookreślenia i wytyczania nowych pól przedmiotowego zainteresowania, wyrażanych w przewodnich intencjach zamysłu redakcyjnego niniejszej książki, tzn. ujmowania spraw świata specyficznie ludzkiego przez pryzmat specyficznie humanistycznego instrumentarium oraz stojących u jego podstaw aksjomatów jako reprezentacji współczesnych tendencji epistemologicznych i metodologicznych, a ujmując rzecz szerzej, wyrażających historyczno-kulturowo-społeczno-pokoleniowe tendencje oraz świadomość współczesnego człowieka.

Bibliografia

- Kotarbiński T. (1986). *Myśli o Ludziach i ludzkich sprawach*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Diogenes Laertios (1982). *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*. Krońska I. (tłum.). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojnar I. (2000). *Humanistyczne intencje edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.